

TEORIAA VUOROVAIKUTUKSESTA, KASVOISTA JA SOSIAALISISTA SUHTEISTA

Robert B. Arundale (2020).
*Communicating and relating:
Constituting face in everyday interacting.*
New York: Oxford University Press. 496 s.
ISBN 9780190210199.

Empiiristä vuorovaikutustutkimusta, etenkin keskustelunanalyysia, on ajoittain kritisoitu vähäisistä pyrkimyksistä systemaattiseen teorianmuodostukseen. Robert B. Arundalen uunituore teos *Communicating and relating: Constituting face in everyday interacting* sisältää kuitenkin niin tuhdin annoksen tätä aihepiiriä koskevaa teoretisointia, ettei tällainen kritiikki tule olemaan oikeutettua ainakaan aivan lähiaikoina. Teos ei ole helppo lukupaketti, mutta jokaiselle vuorovaikutuksen teoretisoinnista kiinnostuneelle se kyllä tarjoaa monenlaista ajatuksenruokaa. Teoksessa on 11 lukua. Nämä jakautuvat kahteen viiden luvun muodostamaan osakokonaisuuteen, jotka esitellään teoksen ensimmäisessä luvussa.

Teoksen ensimmäisessä osassa (luvut 2-6) Arundale esittää kommunikoinnin teorian (The Conjoint Co-constituting Model of Communicating). Teorian keskeinen käsite ”kommunikointi” (communicating) määritellään omaleimaisesti siten, että se viittaa ihmisten välillä vuorovaikutussekvensseissä tapahtuvaan yhteistoiminnalliseen ”operatiivisten tulkintojen tuottamiseen”. Kahden henkilön välisessä vuorovaikutuksessa kumpikin osallistuja tekee jatkuvasti tulkintoja sekä omasta että vuorovaikutuskumppaninsa puheesta ja muusta kehollisesta toiminnasta. Nämä tulkinnat ovat ensin ”väliaikaisia” (provisional), mutta vuorovaikutuskumppanin seuraavassa vuorossa esittämien tulkintojen kautta nämä tarkentuvat ja muuttuvat ”ope-

ratiivisiksi” (operative) tulkinnoiksi. Koska puheenvuoron saama merkitys rakentuu siitä, kuinka vuorovaikutuskumppani puheenvuoroa kohtelee, Arundalen ajatus tulee lähelle keskustelunanalyyttistä ”seuraavan vuoron todistusmenetelmän” (next-turn proof procedure; Schegloff & Sacks, 1973, p. 290) käsitettä. Kuitenkin siinä missä tämä keskustelunanalyttinen käsite korostaa vuorovaikutusta ulkopuolelta tarkkailevan tutkijan näkökulmaa ja antaa ymmärtää, että kullekin puheenvuorolle olisi loppupeleissä olemassa yksi ”oikea” tulkinta (niin vaikeaa kuin sen selvittäminen saattaakin joskus olla jopa vuorovaikutuksen osallistujille itselleen, saati tutkijalle), Arundale korostaa, että osallistujien tekemät operatiiviset tulkinnat useimmiten poikkeavat toisistaan merkittävässä määrin. Tästä huolimatta niiden pohjalle voidaan vuorovaikutuksen jatkossa rakentaa uusia puheenvuoroja ja puhetoimintoja.

Arundalen kommunikoinnin teorian toinen keskeinen ajatus taas ei ole sinänsä uusi, mutta sen jalkauttaminen vuorovaikutussekvenssien analyysiin on jälleen varsin omaleimaista. Sosiaalisten järjestelmien tutkijat ovat jo kauan korostaneet ajatusta siitä, etteivät yksilöiden muodostamat systeemit ole palautettavissa sen osana oleviin yksilöihin, vaan että niiden välille syntyy jokin sellainen riippuvuus- ja vaikutussuhde, joka näyttäytyy järjestelmän ”ei-additiivisena” ominaisuutena. Tähän ajatukseen nojautuen Arundale kuvaa vuorovaikutuksen sekvensseissä rakentuvaa ei-additiivisuutta analysoiden tämän ominaisuuden syntymistä erittäin yksityiskohtaisesti. Minimissään ei-additiivisuuden syntyminen edellyttää vähintään kolmen vuoron mittaista sekvenssiä. Osallistujien välille rakentuu sys-

teeminen yhteys eli järjestelmätason vaikutus- ja riippuvuussuhde sitä mukaa kun osallistujien tekemät tulkinnat muuttuvat väliaikaisista operatiivisiksi. Arundalen määritelmän mukaan systeeminen yhteys syntyy sillä hetkellä, kun yksi operatiivinen tulkinta rakentuu kahden osallistujan tekemien tulkintojen väliselle vastavuoroiselle riippuvuussuhteelle. Tämä tapahtuu vuorovaikutussekvenssin niin sanotussa ”kolmannessa vuorossa”, jonka tuottamisen myötä vuorovaikutussekvenssin ensimmäisestä vuorosta tehtyä operatiivista tulkintaa määrittää sekä sekvenssin toinen vuoro että kolmannessa vuorossa esitetty tulkinta toisesta vuorosta. Korostaessaan vuorovaikutussekvensseissä syntyviä järjestelmätason ilmiöitä, jotka eivät ole palautettavissa yksilöiden toimintaan, Arundalen malli painottaa vahvasti vuorovaikutuksen luonnetta aidosti sosiaalisena ilmiökenttänä.

Vuorovaikutuksen sosiaalisen puolen painottaminen ei kuitenkaan tapahdu yksilöllisen painottamisen kustannuksella. Arundale nimittäin kuvaa varsin laajasti myös vuorovaikutuksen taustalla vaikuttavia, selkeästi yksilöllisiä kognitiivis-emotionaalisia prosesseja eritellen näiden osuutta myös vuorovaikutuksen ei-additiivisten ominaisuuksien syntymisessä. Tällaisia prosesseja ovat puheen ja toiminnan sekventiaalinen tulkinta (*sequential interpreting*) ja vastaanottajalle muotoileminen (*recipient design*). Toisin kuin keskusteluanalyysejä tekevät tutkijat tyypillisesti korostavat, Arundalen mukaan näissä prosesseissa yksilö toimii nimenomaan autonomisesti. Yrityksen ja erehdyksen kautta yksilö myös rakentaa jatkuvasti itselleen vuorovaikutuksen kannalta hyödyllisiä ja toimivia resursseja käyttäen apunaan niin kielellisiä rakenteita ja kehollista toimintaa kuin sosiokulttuurisia odotuksiakin. Kuitenkin se, millaiset vuorovaikutukselliset resurssit ovat kullekin yksilölle mahdollisia, vaihtelee paljon, samalla kun erilaisten resurssien käyt-

tökelpoisuus riippuu myös tilanteesta ja vuorovaikutuskumppanista. Näin ollen tiettyjen vuorovaikutuksellisten resurssien sosiaalisen käyttökelpoisuuden (*social viability*) vakiintuminen on keskeinen osa eri tilanteissa ilmenevien sosiaalisten suhteiden rakentumista. Kunkin yksilön lisääntyvä ymmärrys itselleen tietyissä tilanteissa käyttökelpoisista resursseista rakentaa samalla myös hänen omaa ymmärrystään itsestään (esim. havainto, että on tietyissä tilanteissa sellaisessa valta-asemassa, että voi komentaa muita pelkällä sormenheilautuksella, ks. Stevanovic 2016). Niinpä Arundalen mukaan sekä sosiaaliset suhteet ja niiden erityispiirteet että yksilöiden henkilökohtaiset ominaisuudet ovat molemmat ilmiöitä, jotka syntyvät vuorovaikutuksen systeemisen järjestäytymisen myötä.

Vaikka näin ollen Arundalen katsantokannassa niin yksilöllinen kuin sosiaalinenkin syntyy vuorovaikutuksessa, silti kumpikaan niistä ei ole jännöksettömästi palautettavissa vuorovaikutustapahtumiin (*interactional reductionism*). Tätä seikkaa korostaakseen Arundale nimittää lähestymistapaansa ”ei-reduktiiviseksi interaktionalismiksi” (*non-reductive interactionalism*), jossa keskeinen ajatus on, että vuorovaikutuksen ei-additiiviset ominaisuudet tuottavat yhtäaikaaisesti sekä yksilöllistä että sosiaalista. Lähestymistavan taustalla on Arundalen itämaisestä filosofiasta ammentava käsitys siitä, etteivät sosiaalinen ja yksilöllinen edusta jatkumon kahta ääripäätä, vaan ovat jatkuvassa dialektisessa suhteessa toisiinsa: sosiaalinen määrittää sitä, mikä on yksilöllistä, samalla kun yksilöllinen määrittää sitä, mikä on sosiaalista.

Yksittäisten sosiaalisten suhteiden lisäksi myös laajempien sosiaalisten systeemien, kuten organisaatioiden, instituutioiden, yhteiskuntien ja kulttuurien, muodostuminen on Arundalen mukaan johdettavissa samasta, edellä mainitusta prosessista, jossa tiettyjen vuorovaikutuksellisten resurssien sosiaalinen

käyttökelpoisuus vakiintuu. Sosiaalisen rakenteen syntymisessä oleellista on, että tiettyjen resurssien käyttökelpoisuus on rakentunut vuorovaikutuksen osallistujien vastavuoroisessa toistensa toiminnoille antamissa merkityksissä siten, että niiden nojalla voidaan nopeasti ja tehokkaasti rakentaa erilaisia tunnistuvia puhetoimintoja. Tärkeää on kuitenkin huomata, ettei Arundalen ajattelussa osittain yhteisten vuorovaikutuksellisten resurssien olemassaolo kuitenkaan tarkoita niiden tulkintojen samankaltaisuutta, joita osallistujat resurssien nojalla tekevät omasta ja toistensa toiminnasta. Tulkinnat ovat aina yksilöllisiä. Niinpä kirjoittajan mukaan esimerkiksi ajatus ”intersubjektiivisuudesta”, sekä esimerkiksi siihen kohdistuviin uhkiin tai sen pelastamiseen tähtäävistä korjauskäytänteistä, on harhaanjohtava. Se, että osallistujat hallitsevat käytänteitä, joiden avulla voidaan pelastaa vuorovaikutuksen ”eteneminen” (*progressivity*), ei kirjoittajan mukaan kerro mitään merkittävää osallistujien tekemien tulkintojen yhteneväisyydestä.

Teoksen toisessa osassa (luvut 7-11) Arundale esittelee kasvoteoriaansa (*Face Constituting Theory*), joka perustuu teoksen ensimmäisessä osassa kuvatulle kommunikointiteorialle. Kasvot ovat sosiologi Erving Goffmanin (1955) keskeinen käsite, jonka avulla hän kuvasi vuorovaikutuksen osapuolten pyrkimyksiä toimia yhteistyössä siten, että jokainen pystyy esittämään vuorovaikutuksessa haluamaansa ”arvostettavaa itseä” (*valuable self*). Vuorovaikutustilanteissa yksilöiden kasvoin kohdistuu monenlaisia uhkia, joihin vuorovaikutuksen osallistujat suuntautuvat pyrkien yhtäältä ennaltaehkäisemään niiden syntymistä ja toisaalta korjaamaan niitä tarvittaessa erilaisten vuorovaikutusrituaalien avulla. Arundale määrittelee kasvojen käsitteen kuitenkin varsin eri tavoin. Siinä missä kommunikaatio on Arundalen mukaan vuorovaikutussekvensseissä tapahtuvaa

yhteistoiminnallista operatiivisten tulkintojen tuottamista, kasvot muodostuvat niissä tulkinnoissa, jotka koskevat osallistujien välillä vallitsevaa yhteyttä ja erillisyyttä. Kasvot eivät näin ollen ole kenenkään vuorovaikutukseen osallistuvan yksilön omaisuutta, vaan ne, samoin kuin vuorovaikutuksessa rakentuvat ihmissuhteet ylipäätään, ovat nimenomaan vuorovaikutuksen ei-additiivinen ominaisuus, joka syntyy vähintään kolmesta puheenvuorosta koostuvien vuorovaikutussekvenssien systeemeissä. Näin ollen vuorovaikutuksessa huomion kohteena on aina ”meidän” kasvot, ei ”minun” tai ”sinun”. Kuten kaikki muutkin tulkinnat, myös kasvoja koskevat tulkinnat nojautuvat moninaisiin vuorovaikutuksellisiin resurssihin. Kasvoja koskevien tulkintojen kohdalla on erityisen tärkeää huomata, että ne rakentuvat suhteessa sekä meneillään olevaan sekventiaaliseen toimintaan, että erilaisiin, esimerkiksi tietoa tai valtasuhteita koskeviin moraalisiin järjestyksiin (*epistemics, deontics*). Kaikki sosiaalisen vuorovaikutuksen ulottuvuudet ovat osa sitä samaa sosiaalisten suhteiden luomisen ilmiökenttää, jonka osa ”kasvot” ovat.

Arundale näkee yhteyden ja erillisyyden dialektiikalle pohjautuvan kasvojen käsitteen uudelleen muotoilun oleellisena etuna sen, että se soveltuu yhtä lailla sekä yksilöettä yhteisökeskeisten kulttuurien kontekstiin. Tältä pohjalta Arundale myös kritisoi voimakkaasti Goffmanin kasvoteoriaa ja siitä ammentanutta muuta teoretisointia. Hän pitää ongelmallisena perinteisen kasvoja koskevan teoretisoinnin yksilökeskeistä, vuorovaikutuksen osallistujien psykologisiin tarpeisiin ankkuroituvaa fokusta, jossa keskeistä osaa näyttelevät kasvoin kohdistuvat uhat sekä niiden minimoiminen ja korjaaminen. Osallistujien oma suuntautuminen tällaisiin aina läsnä oleviin uhkiin on Arundalen mukaan kyseenalaista ylipäätään, mutta etenkin muualla kuin länsimaissa.

Arundalen kielenkäyttö on selkeää, mutta hänen esittämiensä näkemysten kompleksisesta luonteesta johtuen teksti on silti ajoittain varsin haasteellista ymmärtää. Terminologisilla valinnoillaan, kuten ”kommunikointi” (*communicating*), ”liittyminen” (*relating*), ”vuorovaikuttaminen” (*interacting*), Arundale pyrkii korostamaan tarkastelemiansa ilmiöiden prosessiluonnetta. Englannin kielen sana *meaning* ei näin ollen tässä kirjassa suinkaan aina tarkoita ”merkitystä”, vaan myös ”tarkoittamista” – sitä, että yksilö käyttää erilaisia merkityksiä resurssina muotoillessaan toimintaansa vuorovaikutuskumppaneilleen ymmärrettäväksi. Puhetoinnot ovat yhdenlaisia tällaisia resurssina toimivia merkityksiä, fyysisen kontekstin piirteet toisenlaisia. Tällaisina resurssina toimivat kirjoittajan mukaan myös sosiaaliset rakenteet kuten tiedolliset suhteet ja auktoriteettitilatukset – ajatus, jota itsekin pyrimme korostamaan muutama vuosi sitten julkaistun keskusteluanalyysin oppikirjan jäsenyydessä (Stevanovic & Lindholm toim. 2016). Kirjoittaja käyttää näissä yhteyksissä ”statuksen” käsitteen sijasta kuitenkin ”seisoa”-verbin gerundimuotoa ”standing”, mikä korostaa oivallisesti sitä, etteivät tällaisetkaan rakenteet ole muuttumattomia ja vuorovaikutuksesta riippumattomia. Arundalen erottelu kommunikoinnin (*communicating*) ja kommunikation (*communication*) välillä ei kuitenkaan tunnu kovin vakuuttavalta. Kirjoittajan mukaan esimerkiksi kirjeen kirjoittaminen tai asynkroninen sähköpostiviestintä on kyllä ”kommunikaatiota”, mutta sellainen ei sisälly ”kommunikointiin”, koska siitä puuttuu sekventiaalisuus. On kuitenkin vaikea ymmärtää, miksei kolmen asynkronisesti tuotetun viestin ketju voisi lähtökohtaisesti myös sisältyä kirjoittajan käsittelemän kommunikoinnin piiriin.

Arundale korostaa toistuvasti sitä, että hänen analyttinen lähestymistapansa edustaa *osallistujien omaa* näkökulmaa, toisin kuin monet muut ulkopuoliselle havainnoinnille perustuvat lähestymistavat. Ajatus tuntuu kuitenkin hieman paradoksaaliselta ottaen huomioon kirjassa esiteltyjen käsitteiden viidakon, joista osallistujien ei voi olettaa olevan vähimmässäkään määrin itse selvillä. Sama toki koskee jossain määrin kaikkea keskusteluanalyyttistä käsitteistöä preferenssistä siirtymän mahdollistaviin kohtiin, mutta tämän kirjan kontekstissa ajatus tulee silti mieleen aivan erityisen voimakkaasti. Vastaavalla tavalla osallistujien oman näkökulman korostaminen ei myöskään ole täysin ongelmattomasti yhdistettävissä Arundalen korostukseen, jonka mukaan vuorovaikutusrituaaleilla, skripteillä tai ulkoisilla säännöillä ei ole minkäänlaista sijaa vuorovaikutuksen analysoimisessa. Vaikka kaikki se, mitä vuorovaikutuksessa tapahtuu, olisi todellisuudessa alati kehittyvää, nähdäkseni voi silti olettaa, että osallistujat itse saattavat tiettyssä tilanteessa suuntautua vuorovaikutusrituaaleihin, skripteihin tai ulkoisiin sääntöihin vuorovaikutuksen hetkellä ikään kuin annettuina ja käyttää niitä toimintansa resurssina. Opettajan tai vanhemman kehoitus lapselle pyytää anteeksi, on yksi esimerkki rituaalista, johon suuntautuminen on nähdäkseni monesti varsin ilmeistä, myös – ja nimenomaan – osallistujien omasta näkökulmasta.

Arundalen teos on kehystetty ennen kaikkea vastustamaan perinteisiä viestinnän siirtomalleja, joissa viestintä on viestintätilan-teen ulkopuolella tuotetun informaation välittämistä yhdeltä taholta toiselle. Teoksen toisena ilmeisenä kehyksenä on kritiikki perinteistä kohteliaisuusteoriaa kohtaan. Taustaa tähän tarjoavat kirjoittajan mukaan havainnot siitä, että ihmiset saattavat usein tuottaa kohteliaisuusteorian näkökulmasta varsin suorakaisia lausumia, jotka kuitenkin saatetaan

tulkita kasvoja suojeleviksi. Vastaavanlaisia havaintoja onkin tehty myös suomenkielisen keskusteluntutkimuksen kontekstissa (ks. esim. Haakana & Kurhila, 2009), joten tässä suhteessa vaihtoehtoiselle, kasvoja koskevalle teoretisoinnille on tilausta. Arundalen teosta ei kuitenkaan parhaalla tahdollakaan voi nimittää yritykseksi rakentaa siltoja erilaisten katsantokantojen välille. Arundale ottaa pesäeron miltei kaikkiin viittaamiensa kirjoittajien näkemyksiin, yleensä joko sillä perusteella, ettei kirjoittaja eksplisiittisesti mainitse vuorovaikutuksen sekvensseissä rakentuvien tulkintojen ”ei-additiivisia” ominaisuuksia, tai siksi, ettei sosiaalisen ja yksilöllisen välistä suhdetta kuvata nimenomaan ”dialektisena”, vaan jossain määrin dualistisesti jatkumon ääripäinä. Huomionarvoista on, että näillä perusteilla kirjoittaja arvostelee myös suurta osaa keskusteluanalyttistä tutkimuskirjallisuutta, jossa puhutaan monenlaisista ilmiöistä keskustelun osallistujien yhteisinä ”vuorovaikutuksellisinä saavutuksina”, mutta mikä ei Arundalen mukaan silti riitä tavoittamaan vuorovaikutuksessa tapahtuvaa emergenssiä. Tosin on mainittava myös se, että kirjoittaja suhtautuu varsin kriittisesti myös omiin aikaisempiin näkemyksiinsä nimittäen niitä milloin ”suuriksi virheiksi” (s. 279), milloin muulla tavoin ”hedelmättömiksi” (s. 308).

Kuten Arundale itse toteaa, jokainen metafora, jonka avulla tutkimuksen kohdetta käsitteellistetään, vaikuttaa monin tavoin sekä mahdollistavasti että rajoittavasti siihen, millaisia tuloksia tutkija voi saada tutkimuksensa kohteesta (s. 189). Arundalen teorian käsitteet tarjoavat nähdäkseni mielenkiintoisia mahdollisuuksia yksilöllisten kognitiivis-emotionaalisten prosessien huomioon ottamiseen vuorovaikutuksen sekventiaalisen tarkastelun puitteissa. Siinä missä esimerkiksi diskursiivisen psykologian edustajat (ks. esim. Potter & Edwards 2013) ovat haastaneet klassisen psykologian tapoja käsitteel-

listää kognitiivisten rakenteiden ja mentaalisten prosessien roolia vuorovaikutuksessa tarjoamatta varsinaista vaihtoehtoa näiden ilmiöiden huomioonottamiseksi, Arundalen malli pyrkii tekemään juuri tämän (ks. s. 158-159). Toisaalta Arundalen teoria korostaa sosiaalisten suhteiden luomisen keskeistä roolia kaikissa vuorovaikutustilanteissa tarjoten käsitteitä, joiden avulla vuorovaikutusilmiöiden tarkastelussa voidaan ottaa hedelmällisellä tavalla huomioon myös laajemmat sosiaaliset rakenteet. Vaikka, kuten edellä totesin, Arundalea itseään ei voi nimittää sillanrakentajaksi erilaisten katsantokantojen välille, hänen teoksensa silti tarjoaa eväitä muille tehdä niin.

Melisa Stevanovic, Helsingin yliopisto

melisa.stevanovic@helsinki.fi

LÄHTEET

- Goffman, E. (1955). On face-work: An analysis of ritual elements in social interaction. *Psychiatry: Journal for the Study of Interpersonal Processes*, 18, 213–231.
- Haakana, M. & Kurhila, S. (2009). Other-correction in everyday interaction: Some comparative aspects. Teoksessa M. Haakana, M. Laakso & J. Lindström (toim.), *Talk in interaction: Comparative dimensions* (s. 152–179). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Schegloff, E. A. & Sacks, H. (1973). Opening up closings. *Semiotica*, 8, 289–327.
- Stevanovic, M. (2016). Sosiaaliset rakenteet. Teoksessa M. Stevanovic & C. Lindholm (toim.), *Keskusteluanalyysi: Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta* (s. 200–221). Tampere: Vastapaino.
- Stevanovic, M. & Lindholm, C. (toim.) (2016). *Keskusteluanalyysi: Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino.
- Potter, J. & Edwards, D. (2013). Conversation analysis and psychology. Teoksessa J. Sidnell & T. Stivers (toim.), *The handbook of conversation analysis* (s. 701–725). Chichester, UK: Wiley-Blackwell.